

რეკვიზიტული პატრიოტიზმი თუ სახელმწიფოს მოქალაქეობა?

კვლავ განახლდა მწვავე ვნებები ეროვნულობის გრაფის თაობაზე. მომხრენი ემადლიერებიან პრეზიდენტს მათი პოზიციის გაზიარებისათვის. თუმცა ამ რეკვიზიტის გაუქმებით და ეროვნული ვინაობის მოსალოდნელი გაქრობით შეშფოთებულნი უკანასკნელ იმედს რეფერენდუმზე ამყარებენ. როგორც ხალხი იტყვის, ისე გადაწყდება. ეს მართლაც ასე მოხდება, თუ რეფერენდუმი ჩატარდა. ჯერ არ გვინახავს ქუჩაში გამოკითხულთაგან, ვისაც დადებითად ეპასუხოს კითხვაზე: გსურს, რომ აღარ იწერებოდე ქართველად? მხოლოდ კოსმოპოლიტები "მასონები" თუ განაცხადებენ მტკიცე უარს. მაგრამ ასეთები ჩვენს კორესპონდენტებს რატომღაც არ შეხვედრიან მათი ამ, როგორც ამბობენ, მოძალების ეპოქაში.

ამ კითხვის ასეთნაირად დასმა ქუჩაში მოსიარულეთათვის ისევე გულუბრყვილოა (მკაცრად თუ ვიტყვი, პროვოკაციული), როგორც სხვა მისი მსგავსი კატეგორიის საკითხების საჯაროდ გადაწყვეტის მცდელობა. როცა საქმე ისეთ მნიშვნელოვან იურიდიულ დოკუმენტს ეხება, რომლის საზრისი ზედაპირზე არ ჩანს, დემოსის კომპეტენცია საკმარისი ვერ იქნება. ხალხის ხმა ხშირად ჭეშმარიტია, მაგრამ არა ყოველთვის. თავის დროზე ქართველმა ხალხმა რეფერენდუმის შედეგად გამოხატა ნება, რომ მისი ქვეყანა დამოუკიდებელი ყოფილიყო. ეს გადაწყვეტილება, ცხადია, არ ყოფილა წინასწარი განხილვისა, საფუძვლიანი აწონ-დაწონისა. ეს გულის სპონტანური ამოძახილი იყო. მაგრამ ხალხისთვის არავის უკითხავს, როგორი სახელმწიფო უნდა იყოს საქართველო - პარლამენტური თუ საპრეზიდენტო, ფედერალური თუ უნიტარული რესპუბლიკა, კონსტიტუციური თუ აბსოლუტური მონარქია. არც განმეებლობისა და გუბერნატორობის ინსტიტუტები ხალხის არჩევანი. მე არ ვფიქრობ, რომ რეფერენდუმზე უნდა ყოფილიყო გატანილი ეს, მართლაც, კარდინალური საკითხები, ქვეყნის სახელმწიფო მოწყობას რომ ეხება. ეს არ არის, ნამდვილად, მოსახლეობის გადასაჭრელი საქმე. არსებობს პარლამენტი, რომელიც ხალხმა შექმნა თავისი არჩეული დეპუტატებისგან და ჩააბარა თავისი ნება, რათა მას გადაეწყვიტა ამ რიგის პრობლემები. ეს არის დემოკრატიის მთავარი პრინციპი. სახელმწიფოს შენების სპეციფიკა გამორიცხავს, რომ მნიშვნელოვანი საკითხები, რომლებიც კომპეტენციას და კვალიფიციურ ცოდნას მოითხოვს, ემოციებისა და სურვილების საფუძველზე წყდებოდეს. ხალხს რომ სურს დამოუკიდებელი ქვეყნის მოქალაქე იყოს, ეს სურვილი შეიძლება "თანდაყოლილია" და არ მოითხოვდეს რაიმე კვალიფიციურ ცოდნას. ეს სურვილი ხალხის ბუნების იმანენტურია და ისტორიულად არის განპირობებული. იმ ქვეყანაში, სადაც ითქვა უბრალო მწყემსის პირით, ჩვენი თავი ჩვენვე უნდა გვექუდნოდესო, რეფერენდუმის სხვაგვარი შედეგი არც იყო მოსალოდნელი.

მაგრამ პირადობის დოკუმენტებში ეთნიური კუთვნილების გრაფის შეტანა-არშეტანა ისეთი პრობლემაა, რომელიც არ ექვემდებარება არც

სარეფერენდუმო, არც ემოციურ გადაწყვეტილებას. პირადობის დამადასტურებელი ნებისმიერი ქაღალდი (პასპორტი, მოწმობა) იურიდიული დოკუმენტია და მის შინაარსს იურიდიული საფუძველი და გამართლება უნდა ჰქონდეს.

ამ საკითხზე მსჯელობისას გრაფის მომხრეებს ემოციური ("არ მსურს ეროვნების დაკარგვა", "გრაფის გარეშე ეროვნულ მეობა-ვინაობას გაქრობა ემუქრება") და სტატისტიკური ("მსურს ვიცოდეთ, რამდენი ქართველი ცხოვრობს ქვეყანაში") არგუმენტები აქვთ. უარმყოფელნი ორ არგუმენტს მაინც მოიხმობენ ერთი ამბობს: ასეა ცივილიზებულ ქვეყნებში და, თუ ჩვენ გვსურს მათთან კულტურულ-სოციალური ინტეგრაცია, ჩვენც ისე მოვიქცეთ, როგორც ისინი იქცევიან: არ აღვნიშნოთ ეროვნება პირადობის დოკუმენტებში. მეორე არგუმენტი უფრო სერიოზული და არსებითია. ამაზე ოდნავ ქვემოთ, ახლა კი განვიხილოთ გრაფის მომხრეთა არგუმენტები, რამდენად საფუძვლიანია ისინი.

არის თუ არა გრაფის ქონა-არქონა ასე საბედისწეროდ დაკავშირებული ეროვნულობის ყოფნა-არყოფნასთან? წამოუყენებიათ კონტრარგუმენტები: გრაფა და, საზოგადოდ, პასპორტი, ნებისმიერი პირადობის დამადასტურებელი (თუ არ ჩავთვლით სიგელებს) მოწმობა გაცილებით გვიანდელი მოვლენაა, იმ ხანაზე გვიანდელი, როცა ხალხების ეროვნული ვინაობა დიდი ხნის ჩამოყალიბებული იყო. გრაფის უქონლობის მიზეზით დამწერლობამდელ და დამწერლობისშემდგომ ისტორიას არ ახსოვს რომელიმე ტომისა თუ ერისა გაქრობა. არც ერთ ქვეყანაში ეროვნების გრაფა არ არსებობდა, გარდა საბჭოთა კავშირისა, რომელსაც ეს თავისი დემაგოგიური მიზნებისთვის ესაჭიროებოდა. მეფის რუსეთში არ არსებობდა ეროვნების გრაფა, მაგრამ არსებობდა აღმსარებლობის გრაფა. საბჭოთა კავშირშიც და მეფის რუსეთშიც ამგვარი გრაფები ეროვნებისა თუ სარწმუნოების მიხედვით მოქალაქეთა დისკრიმინაციის ფარული საშუალება იყო. სხვა დანიშნულება მათ არ ჰქონდა და არც ოდესმე შეიძლება ჰქონდეს. გავიხსენოთ, რა ღირებულება ჰქონდა საბჭოთა პასპორტებში მოქალაქის ეროვნების აღნიშვნას "უფროსი ძმის" სახით "დიდი ხალხის" არსებობა-პროპაგანდის პირობებში. ისიც ვიცით, რომ ეს აღნიშვნა არ აბრკოლებდა ქართველს ნებაყოფლობითი გარუსებისგან. ეს გარემოება საერთოდ უგულებელყოფილია, მასზე პასუხი არ არის გაცემული. რამ შეაყვარა ჩვენს პატრიოტებს საბჭოურ-ცარისტული რეკვიზიტები? გრაფის მოთხოვნას რომ სხვა ეროვნებათა სიყვარული და პატივისცემა არ უდევს საფუძვლად და იგი არსებითად ქართველობისთვის პრივილეგიების მინიჭების სურვილით არის განპირობებული, ეს გრაფის მომხრეთა არგუმენტებიდანაც ჩანს. ეს ფარული თუ აშკარა ტენდენცია ქუჩის გამოკითხვიდანაც კარგად იკვეთება ("როგორ, მე და ვიღაც უცხო ერთნაირად უნდა ვიწერებოდეთ?"). ეთნიური პატრიოტიზმი იმდენად მძლავრობს, რომ წარმოიშვება ნიჰილისტური დამოკიდებულება სახელმწიფოებრიობისადმი, რაც მოქალაქეობის მიმართ ირონიულ-მტრულ მიმართებაში გამოიხატება ("ყველანი "საქართველოს მოქალაქეებად" გვაქციეს", იხ. "ლტ", 9-15 ივნისი, 2000, გვ.3).

გრაფის მომხრენი დარწმუნებულნი არიან ან სურთ სხვები დაარწმუნონ, თითქოს დასავლეთის წამყვან ქვეყნებში ეროვნული ვინაობის გრაფა არსებობს და არა მოქალაქეობისა, თითქოს

საფრანგეთის მოქალაქის პასპორტში ნათიონალით, ფრან აისე ეთნიურ ფრანგს ნიშნავს. მაგრამ ეს ნამდვილად ასე არ არის. ამ ქვეყნებში, რომელთა მაგალითსაც მოიხმობენ გრაფის მოწინააღმდეგენი, სახელმწიფო აგებულება არა ეთნიური კუთვნილების, არამედ სახელმწიფოსადმი დამოკიდებულების პრინციპით. განვიხილოთ კონკრეტულად.

ათიონალით, საფრანგეთის მოქალაქის პასპორტში ნიშნავს არა "ნაციონალობას", "ეროვნებას", როგორც შეიძლება ამ ფრანგულის სიტყვის პირდაპირმა თარგმანმა გვიკარნახოს, არამედ "მოქალაქეობას". ასე რომ, პასპორტის ჩანაწერი ათიონალით, ფრან აისე, უნდა გავიგოთ არა როგორც "ეროვნება ფრანგული", არამედ როგორც "მოქალაქეობა ფრანგული", ანუ ეს იმას ნიშნავს, რომ დოკუმენტის პატრონი ეროვნებით ფრანგი კი არ არის (ის შეიძლება არაბი ან ზანგი იყოს), არამედ საფრანგეთის მოქალაქეა. ამის შემოწმება შეიძლება ფრანგული ენის ნებისმიერ ლექსიკონში, მათ შორის ფრანგულ-ქართულში (თბ., 1984, ტ.2), თუ ფრანგული ენის განმარტებითი ლექსიკონები (დრანდ ლობერ ან ეთით ლობერ) ხელმისაწვდომი არ არის, სადაც სიტყვები ნათიონ, ნათიონალ, ნათიონალით,, გარდა თავდაპირველი პირდაპირი მნიშვნელობისა (ერი, ეროვნული, ეროვნულობა), შეიცავს იმ მნიშვნელობებს, რომლებიც პასპორტშია ფიქსირებული: სახელმწიფო (არსებითი სახ.), სახელმწიფო (ზედსართავი სახ.), ქვეშევრდომობა-მოქალაქეობა. რომ ტერმინი ნათიონალით, ამ კონტექსტში არ ნიშნავს "ეროვნულობას", ეს იქიდანაც ჩანს, რომ ცნება დოუბლენ ნათიონალით, სწორედ "ორმაგ მოქალაქეობას" ნიშნავს და არა - "ორმაგ ეროვნულობას", რაც აბსურდია. ადამიანი შეიძლება ორი ქვეყნის მოქალაქე იყოს, მაგრამ ორი ეროვნების წარმომადგენელი ვერ იქნება.

დაახლოებით ასევეა ინგლისურ ენაშიც. ნათიონ ამერიკაში ნიშნავს "ამერიკასაც" და "აშშ-ს მოქალაქესაც", რაც იმას მოწმობს, რომ ეს სიტყვა არავითარ შემთხვევაში არ გულისხმობს "ეროვნებას", ამერიკის შეერთებულ შტატებში ხომ ერთი ეროვნების ხალხი არ ცხოვრობს. ნათიონ-ში ერთიანდება ყველა, ვინც კი იღებს ქვეყნის მოქალაქეობას, იაპონელი იქნება ის, თუ პოლონელი. ასევე ამ სიტყვიდან ნაწარმოები ნათიონალ შეიცავს "მოქალაქის", "სახელმწიფოს ქვეშევრდომის" მნიშვნელობას: რენცპ ნათიონალ "საფრანგეთის მოქალაქე", ელგიან ნათიონალ "ბელგიის (ან ბელგიელი) მოქალაქე" და ა.შ. აქედან გამომდინარე ნათიონალითუ სახელმწიფოსთან მიმართებაში ნიშნავს

"მოქალაქეობას", "ქვეშევრდომობას" (გრაჟდანსტვო, პოდდანსტვო). ნიშანდობლივია ამ მხრივ, რომ to nationalize ნიშნავს როგორც მოქალაქეობის მინიჭებას და მიღებას, ასევე პრეერაშიაც კ გოსუდარსტვო (იხ. გალპერინის ინგლისურ-რუსული ლექსიკონი, 1972).

უფრო გამჭვირვალეა გერმანული პასპორტის შესაბამისი გრაფა, რაც არაორაზროვნად გამოხატავს სახელმწიფოებრიობისა და მოქალაქეობის იდეას. ეს არის შთაათსანგეჰრიგქეით, "სახელმწიფოსადმი კუთვნილება", რასაც მოსდევს განსაზღვრება "გერმანული" და არა "გერმანელი", ანუ პასპორტის მფლობელი აუცილებლად გერმანელ ერს კი არ ეკუთვნის, არამედ გერმანულ სახელმწიფოს.

როდესაც საჭირო გახდა იურიდიული კატეგორიის გამოხატვა, ფრანგულმა სიტყვამ ნათიონალით,, რომელიც თავდაპირველად "ეროვნულობას" (ნაციონალობას) ნიშნავდა და ახლაც ინარჩუნებს ამ მნიშვნელობას, "მოქალაქეობის" მნიშვნელობაც იტვირთა. ეს იმის ძალით მოხდა, რომ ფრანგი ხალხი მომწიფებული იყო სახელმწიფო ვერად, რაც ქართველიხალხის ცნობიერებას ჯერ კიდევ აკლია. ამის გამოა, რომ ქართული "ეროვნულობა" ვერ გასცდა ეთნიურ დონეს და სახელმწიფოებრივი კონოტაცია ვერ მიიღო. ბოლომდე გასაგები არ არის, რას ნიშნავს დამოუკიდებლობის ხანიდან შემოდებული ნეოლოგიზმები, როგორც არის, "ეროვნული ბიბლიოთეკა", "ეროვნული სტადიონი", "ეროვნული ცირკი" და ა.შ. ნამდვილად, სიტყვა-ცნებას "ეროვნული" ესაჭიროება გარდაქმნა, ახალ კონტექსტში გააზრიანება.

ვიკმართ ლინგვისტურ მხარეზე საუბარი და მივხედოთ არსებით მხარეს, თუმცა ლინგვისტური ასახავს არსებითს.

არსებითი პასპორტში ის არის, რომ ყოველი გრაფა, ყოველი ჩანაწერი მასში იურიდიული ძალისაა და პიროვნების იურიდიულ დამოკიდებულებას გამოხატავს სახელმწიფოსადმი. მისთვის, ვინც ამოწმებს პასპორტს, გადამწვევტი მნიშვნელობა აქვს არა მისი მფლობელის ეროვნულ ვინაობას, არამედ ქვეშევრდომობას. ქვეშევრდომობის გრაფა იმას ნიშნავს, რომ როგორც სახელმწიფო, ისე მისი ქვეშევრდომი პასუხისმგებელი არიან ერთმანეთის წინაშე. სახელმწიფო ვალდებულია დაიცვას თავისი ქვეშევრდომის, განურჩევლად ეროვნებისა, აღმსარებლობისა, სქესისა და ა.შ. უფლებები. ეს განურჩევლობა არ ნიშნავს სხვა მახასიათებლების დაკნინებას. ეს მხოლოდ იმას ნიშნავს, რომ საქართველოს მოქალაქე დაცულია კანონით, როგორც მოქალაქე და არა როგორც ქართველი, როგორც სომეხი, ქურთი და ა.შ. ისინი ყველანი, როგორც მოქალაქენი, თანაბარნი არიან კანონის წინაშე და ასევე თანაბარი პასუხისმგებლობა აკისრიათ. არავითარი პრივილეგია ქართველს, როგორც მოქალაქეს, გარდა იმისა, რომ მისი სახელით იწოდება ქვეყანა, რომ მისი ენა სახელმწიფო ენაა, კანონით ვერ მიენიჭება. თუ სახელი ("საქართველო" - ქართველთა ქვეყანა) მისი პრივილეგიაა, ეს პრივილეგია პასუხისმგებლობას უზრდის მას. პასუხისმგებლობა უდიდესი უპირატესობაა, ის თავისუფლების კატეგორიაა. მოციქული პავლე, რომელიც ამაყობდა თავისი იუდეველობით, არ აკნინებდა არც ერთ ეროვნებას და სტატუსს ადამიანისას, როცა ხშირად წერდა, რომ ქრისტეში არ არსებობს არც იუდეველი, არც ელინი, არც ბარბაროსი, არც მონა და არც თავისუფალი (1კორ.10:13, გალ.3:28, კოლ.3:11). და თუ იუდეველთა უპირატესობაა, რომ "მათ აქვთ მინდობილი ღვთის სიტყვები" (რომ.3:1-2), რომ რჯული მათგან გამოვიდა და ქრისტეც მათგან იყო, სწორედ ეს უპირატესობა უძლიერებს პასუხისმგებლობას ყველა იუდეველს, რადგან ხორციელი წარმომავლობა არ იძლევა უპირატესობას: "ვინც ისრაელისგან არის, ყველა ისრაელიანი როდია. და ყველა, ვინც აბრაამის თესლია, როდია მისი შვილი?" (რომ.9:6-7). აქედან გამომდინარე, მოქალაქეობა, რომელიც ცის მოქალაქეობის მიწიერი ხატია ამ ქვეყნად, რადგან მოციქულ პავლესავე სიტყვით, ყოველი ხელისუფლება ღვთისგანაა, ტვირთავს ყოველი ეროვნების ადამიანს პასუხისმგებლობით სახელმწიფოს წინაშე და ის პასუხისმგებელია არა როგორც ეროვნების წარმომადგენელი, არამედ როგორც ქვეყნის სრულუფლებიანი მოქალაქე.

პავლე მოციქული ამაცობდა თავისი იუდეველობით, მაგრამ არა ნაკლებ იმით, რომ რომის მოქალაქედ (*რომაიოს*) იყო ჩაწერილი და, თუმცა მის ეროვნულ თვითშეგნებას წერილობითი გამოხატულება არ ჰქონია, იგი დოკუმენტური მოქალაქეობაზე უფრო ღრმა და ძლიერი იყო, და მის გაქრობას არაფერი ემუქრებოდა. და მაინც, თუ რამემ იხსნა იგი, ეს რომის მოქალაქეობა იყო, რაც მას ხელშეუხებლობის გარანტიას აძლევდა მთელს იმპერიაში (საქმენი, 22:25-29). ეროვნების აღნიშვნა სახელმწიფო დოკუმენტში, როგორც არის პასპორტი ან ვინაობის დამადასტურებელი ნებისმიერი მოწმობა, იმის მიმანიშნებელი იქნებოდა, რომ სახელმწიფო ეროვნების მიხედვით განარჩევს თავის მოსახლეობას. ამ გარჩევას კი, შეუძლებელია, თავი არ იჩინოს იერარქიულობამ. თუ ქვეყნის გარეთ არავინ ამოწმებს რომელიმე ქვეყნის მოქალაქის ეროვნებას (ამიტომაც საგარეო პასპორტში პროვინციალიზმია მისი აღნიშვნა), ისეთი ქვეყნის შიგნით, როგორც საქართველოა, ეს შემოწმება არცთუ უანგარო იქნება. ქვეყანაში, სადაც სამწერლო გაზეთი ბუნებრივად თვლის, უხსენოს ან მიაწეროს ვინმეს "წარმომავლობაში სომხური ძირის სიტარბე", "არაქართული წარმოშობა-მენტალიტეტი" და სხვა ამისთანანი, ადვილი წარმოსადგენია, რა ინციდენტებს გამოიწვევს ხალხის მასაში ეროვნების ჩანაწერის დაკანონება. რადგან: რაც არსებობს, მას გამოყენებაც უნდა ჰქონდეს! არსებობენ ადამიანები, რომელთაც სურთ და იციან გამოყენება.

საქართველოში, სადაც დომინირებს ქართველობა - მისი სახელით იწოდება ქვეყანა, სახელმწიფო ენა არის ქართული, არსებობს ქართული გამომცემლობები, ქართული მწერლობა, ქართული მედია, ქვეყნის სახის განმსაზღვრელი ქართული მატერიალური და სულიერი კულტურა, მრავალსაუკუნოვანი ერთად ცხოვრების შედეგად ჩამოყალიბებული საერთო მენტალიტეტი, არსებობს ქართული კულტურულ-ისტორიული ლანდშაფტი და ტოპონიმია და ა.შ., სერიოზული ლაპარაკი იმაზე, რომ ეროვნების რეკვიზიტის უქონლობა გააქრობს საქართველოს სახსენებელს არა მხოლოდ მსოფლიოში, არამედ თვით საქართველოშიც, დიმილის მომგვრელი იქნებოდა, რომ ეს ჩვენი ტრადიციული პატრიოტიზმის დაავადების სიმტომს არ გამოხატავდეს. ეს დაავადებაა, არ ვიცი, სხვაგვარად როგორ ვუწოდო, "ეთნიური გაქრობის შიში", რაც ისევ და ისევ სულიერ ძალებში ურწმუნობის ნიშანია. ამას თავისი ისტორიული მიზეზები აქვს და მათი დასახელება არ არის ძნელი. რეკვიზიტის მომთხოვნთა ლოგიკით ისე გამოდის, თითქოს ეროვნების ხსნა ამ რეკვიზიტშია და სხვა ასპარეზი ეროვნული სულის დადასტურებისა არ არსებობს.

აქამდე ჩვენში მძლავრობდა და მძლავრობს ბიოლოგიური პატრიოტიზმი. იმის ნაცვლად, რომ დავძლიოთ იგი და ქვეყნის სიყვარული უფრო მაღალ საფეხურზე ავიყვანოთ, ჩვენ ახალი ყაიდის პატრიოტიზმით, რეკვიზიტული პატრიოტიზმით ვსწავლდებით. ცუდად არის იმ პატრიოტიზმის საქმე, რომელიც ამ გრძნობის ობიექტივაციას ქალაქზე მოითხოვს.

ეროვნების გრაფის არარსებობა არავის უსპობს და ვერც მოუსპობს ეროვნულ იდენტიფიკაციას. იმ ქვეყნებში, სადაც ურიცხვი ეროვნება ცხოვრობს, მაგრამ მოქალაქეობა (ნათიონ, ნათიონალითყ, ნათიონალით) ერთია, ასევე ურიცხვი სათვისტომო და საზოგადოება არსებობს თავისი ეროვნული ატრიბუტებით და არავინაა

ხელისშემშლელი. ეს კარგად ჩანს განსაკუთრებით ამერიკის შეერთებული შტატების მაგალითზე. წარმოშობით იტალიელი ეკუთვნის ამერიკელ ერს, მაგრამ მას არავინ უკრძალავს დარჩეს იტალიელად, ბეჭდოს იტალიური გაზეთები, გახსნას იტალიური კაფე-რესტორნები, კინი-თეატრები, შექმნას იტალიური რადიო-ტელევიზია, დააარსოს იტალიური კვარტალი, იყოს იტალიელი მაფიოზო და ა.შ.

საქართველოშიც არასოდეს ყოფილა პრობლემა ეროვნულ უმცირესობათათვის და არც ამ აქტუალურ ხანაში იქნება, როცა პირადობის მოწმობებში არ ფიგურირებს ეთნიური ვინაობა. გრაფის პატრიოტებს "აწუხებთ" მათი ბედი: როგორ, პასპორტში "ქართველი" ჩავუწეროთ? ეროვნება წავუშალოთ? არა, ბატონებო! როგორ შეგვიძლია მათი ეროვნების წაშლა. ჩვენ მათ ვიწვევთ ახალი ყაიდის სახელმწიფოს ასაშენებლად, ჩვენ მათ ყველას, სომეხი იქნება, ქურთი თუ აფხაზი, ჩავუწეროთ: "მოქალაქეობა რ ნ კ", რაც მოხსნის სხვა ეროვნების "ქართველად" ჩაწერის უხერხულობას.

შ. პრეზიდენტმა ბრძანა ეროვნების გრაფასთან დაკავშირებით, ვიჩქარეთ მისი ამოღებაო, მოსახლეობა ამისათვის მზად არ არისო. მაგრამ ამ გრაფის პირობებში, თუ იგი დაკანონდა, საქართველოს მოსახლეობა ვერასოდეს იქნება მზად იმისათვის, რომ ერთ სახელმწიფო ხალხად, ერთ ერად გარდაიქმნას. არის პერიოდები და ახლა სწორედ ამ პერიოდში ვიმყოფებით, როცა კანონს აღმზრდელობითი ძალა აქვს. რა იდეას, რა პრინციპს შეუძლია აღზარდოს ერთიანობისთვის საქართველოში მცხოვრები ხალხები? ჩვენ არ გვადუღაბებს ერთი სისხლი, არ გვაერთიანებს ერთი სარწმუნოება, არ გვაერთიანებს საერთო ეპონიმი, არ გვაერთიანებს არც საერთო წარსული ხსოვნა. ერთადერთი, რამაც უნდა გაგვაერთიანოს, ეს არის იდეა და პრინციპი სახელმწიფოსი, რომელსაც თავისუფალი და თანასწორუფლებიანი მოქალაქენი უნდა აშენებდნენ.

"განახლებული ივერია", №7, 2000.